

DIVADLO JÁRY CIMRMANA

CIMRMAN, SMOLJAK

VYŠETŘOVÁNÍ ZTRÁTY TŘÍDNÍ KNIHY

V inscenaci Divadla Járy Cimrmana předchází této jednoaktové hře výklad o Cimrmanově pedagogickém systému:

DRUHÝ LIPTÁKOVSKÝ NÁLEZ

OSOBNÍ VZPOMÍNKA DR. SVĚŘÁKA

CESTA DO HALIČE

CIMRMANOVA ŠESTERKA – FUTURISMUS

SEPARACE PRŮTOKOVÝCH POZNATKŮ

TRESTÁNÍ UČITELE UČITELEM

NÁZORNÉ A ÚLEKOVÉ FIXACE

MIMOVERBÁLNÍ KOMUNIKACE

OŽIVLÉ DŘEVO

HODINA FYZIKY

TEORIE POZNÁNÍ

DRUHÝ LIPTÁKOVSKÝ NÁLEZ

Prof. Miloň Čepelka:

Vážení přátelé, vítám vás na semináři o životě a díle českého myslitele Járy Cimrmana. Dovolte mi nejprve, abych přečetl text projevu, který jsem přednesl při položení čtvrtého základního kamene divadla Járy Cimrmana. Řekl jsem: „Český národ skládal kdysi grošík ke grošíku, aby sobě zbudoval Zlatou kapličku nad Vltavou, Národní divadlo. podle tohoto krásného vzoru budeme i my, přátelé Mistra Járy Cimrmana, skládat základní kámen k základnímu kameni, abychom také vybudovali stánek hodný Mistrova díla. A protože Mistr tak výrazně navazoval na tradice naší národní kultury, jejichž symbolem bylo právě Národní divadlo, chceme na ně navázat i my. Proto čtvrtý základní kámen – stejně jako první, druhý a třetí – byl přáteli, zaměstnanci Národního divadla, kteří si nepřejí

být jmenováni, vypáčen ze základů budovy nad Vltavou a nyní bude přemístěn do základů našeho divadla. Ta dojemná obětavost přátel nám dává právo reálně tvrdit, že jak se budou postupně výš a výše zvedat zdi divadla Járy Cimrmana a jak v národě poroste význam a vliv jeho díla, tak postupně, podle neúprosných zákonů společenského vývoje, bude klesat význam Národního divadla, až toto zcela zanikne.“ Tolik tedy z mého projevu.

Rád bych začal otázkou: Čím vším nás ještě pojizerský velikán Jára Cimrman překvapí? Až dosud se veřejnost dověděla, že Cimrman má dodnes světu co říci jako dramatik, filosof, výtvarník, básník i jako technik-vynálezce. Mám tu výstřížek z amerického deníku New York Herald Tribune, který pohotově komentuje výsledky dosavadního bádání takto: „Spojené státy by měly ex post děkovat Bohu, že Češi objevili svého Cimrmana teprve nyní. Stačilo, aby si pospíšili jen o nějakých padesát šedesát let, a náš Thomas Alva by se musel spokojit úlohou technika druhé kategorie.“

Ale pohledme nyní, co nového přinesl výzkum v katastru pojizerské osady Liptákov. Po důkladném překopání zahrady o rozloze zhruba tří arů jsme s doktorem Hedvábným třetího dne ke svému velkému překvapení konečně zjistili, že do hlíny zahrady, obklopující domek ze dvou stran, Cimrman nezakopal zhora nic. Já sám jsem ještě téhož dne kulturní brigádu v Liptákově opustil pro celkovou tělesnou únavu, ale zůstal dr. Svěrák, bratranec dr. Hedvábného, a stal se hned následujícího dne přímým svědkem takzvaného druhého liptákovského nálezu. Prosím, pane doktore.

OSOBNÍ VZPOMÍNKA

Dr. Zdeněk Svěrák:

Na besedách se mě často ptají, jak se to stalo. Stalo se to večer. A byl to šťastný večer. Říkám si kolikrát, že si tolik štěstí snad ani nezasloužím. Dvakrát navštívit bratrance v Pojizeří a pokaždé se vrátit s pocitem člověka, který byl, jak se říká, u toho.

Stalo se to tak: Právě jsme s bratrance dokončili soupis korespondence Járy Cimrmana s Albertem Einsteinem a dr. Hedvábný, jak to má ve zvyku, přecházel volným krokem po světnici sem a tam. A tu jsem si všiml, že pod ním v jednom místě jedno prkno povrzává. Ihned jsem ho na to upozornil a dr. Hedvábný, vidím ho jako dnes, jak takhle šel, tak se najednou zastavil, otočil ke mně hlavu a řekl, malý okamžik, tady to někde mám, ano, a řekl: „Již zde ničemu nevěřím. Tomu prknu se podíváme na zoubek.“ Naštěstí spal hned ve vedlejší místnosti liptákovský předseda MNV Kučerová. Tu jsme okamžitě probudili, jednak proto, aby byla přítomna jako svědek případného nálezu, a jednak aby se při vytrhávání prkna z podlahy neprobudila. Nebudu vás, přátelé, napínat: Pod podlahou jsme našli celé Cimrmanovo dílo pedagogické, včetně jeho školské reformy a včetně jeho nedokončeného románu Školník. To vše bylo zašito v pytli s velmi otráveným obilím a jedině tak si vysvětlujeme, že rukopisy ušly pozornosti hlodavců, kterých žijí pod chalupou – dnes už to můžeme otevřeně říci – doslova celé rodiny.

CESTA DO HALIČE

Prof. Miloň Čepelka:

Děkuji doktoru Svěrákovi za osobní vzpomínku. Přivedla nás k vlastnímu tématu dnešního semináře. Je to téma „Cimrman-pedagog“.

Jak se Jára Cimrman vůbec k pedagogice dostal? Došlo k tomu v rakousko-uherské Haliči, a to záhy po ztroskotání jeho smělého plánu vybudovat poblíže Lvova mamutí sodovkárnu. Pro odpor c.k. úřadů, které označily Cimrmana jako „snílka prchavých nápadů“, se projektu sodovkárny vzdal a uchýlil se do kláštera svatého Prochory-Zastance. V kolektivu pravoslavných popů byl velmi oblíben. Stal se učitelem tance a zpěvu a při práci s obřím pěveckým sborem, čítajícím v létě 640, v zimě až 850 kněží, položil základy k dnešní pop-music. Mezi popy zůstal však Cimrman jen krátce. Sžíravá myšlenka na zbudování sodovkárny ho hnala do Pešti. Nalézáme ho tam na jaře r. 1903, když pořádá potápěčské produkce v chladném Dunaji, při nichž vypouští ze skafandru bublinky, aby získal knížete Esterházyho pro financování výroby vysněného nápoje. Na podzim téhož roku je však už opět zpátky v Haliči a začíná sám na holé pláni za Lvovem holýma rukama kopat základy závodu. Ale jak tomu v prohnilé rakouské monarchii ani jinak nemohlo být, je okamžitě v podezření z podzemní činnosti. Marně vysvětluje četníkům princip sifonu. Když se pak při vyšetřování zjistí, že umí nejen psát, ale i číst, je mu okresním školním radou za trest uloženo nejméně rok vyučovat na místní zchátralé škole v osadě Struk. Byl to plodný rok. Cimrman zvelebil nejen školu – vybítil ji vápnem a ze severu podepřel smrkovými kmeny – ale dá se říci, že doslova probudil k životu celé zaostalé haličské školství. Ještě snad z mimoškolní činnosti Járy Cimrmana v Haliči připomeňme kupříkladu jeho originální způsob pěstování pšenice, nazvaný po něm „járovizace“, který se rychle rozšířil a dosáhl uznání i v našich časech.

Přejdeme však nyní k základnímu pedagogickému dílu, které Cimrman ze svého učitelského působení vyléčil. Tady požádám o výklad profesora Smoljaka.

CIMRMANOVA ŠESTERKA A FUTURISMUS

Prof. Ladislav Smoljak:

Smělá konstrukce Cimrmanovy pedagogiky spočívá na šesti úhelných pilířích. My pro ně máme pracovní název „Cimrmanova šesterka“. Uvedu nejprve všech šest zásad:

zásada: Futurismus

zásada: Separace průtokových poznatků

zásada: Trestání učitele učitelem

zásada: Názorné a úlekové fixace

zásada: Mimoverbální komunikace

zásada: Oživlé dřevo

Všimněme si nejprve první zásady – zásady futurismu. Snad každý učitel by se v tak zaostalé oblasti, jakou byla v dobách Rakousko-Uherska Halič, spokojil s tím, že by naučil žáky jenom těm nejnужnějším praktickým dovednostem. Ne tak Cimrman. Cimrman viděl dál. Věděl, že přijde doba, kdy se i v Haliči bude telefonovat. A co potom? Učil tedy své žáky nejen tomu, co po nich žádal současný život, ale měl neustále na mysli, jak doslova říkal, „světlejší futurum lidstva“.

Zachoval se nám stenografický zápis dcery okresního poštmistra Eriky T. o tom, jak Cimrman učil své žáky telefonovat. Dialog, který Cimrman předváděl zpravidla v souhře se školníkem, si vám dovolím reprodukovat s pomocí docenta Weigela.

Weigel (do telefonního přístroje): Hola, hola!

Smoljak: Správný začátek. Dnes už ovšem říkáme: Haló, haló. Hola, hola!

Weigel: Zde telefonista Weigel.

Smoljak: Tak to je první začátečnická chyba. Můj telepartner používá nadbytečných slov, kterými prodlužuje na tehdejší dobu jistě nákladný hovor. Cimrman vždycky zdůrazňoval, že jakmile použijeme telefonního aparátu, stáváme se automaticky telefonistou. Každý telefonista to ví, a je tedy zbytečné, aby si to jednotliví telefonisté neustále během telefonování do telefonu... telefonovali.

Weigel: Hola, hola. Zde Weigel.

Smoljak: Až na slůvko „zde“ je to dobré. Podle Cimrmana je třeba mít představu o situaci, ve které se nachází ten, komu telefonujeme.

A když se vžijete do jeho postavení, zjistíte, že je to vlastně on, který je ZDE. My ho tedy ohlášením nesmíme mást. Ano?

Weigel: Hola, hola! Tam Weigel.

Smoljak: Hola, hola! Tam Smoljak.

Weigel: Dobrý den, pane Smoljak. Máte na skladě procházkové hole?

Smoljak: Procházkové hole mám. Jak dlouhé si přejete?

Weigel: Potřebuji procházkové hole (rozpřáhne paže) asi takhle dlouhé.

Smoljak: Tak to je vyložená chyba. To prostě nejde. Cimrman žákům vysvětlil, že přijde doba, kdy budou na ulicích běžným jevem telefonní budky. Tyto budky budou úzké, pro jednoho stojícího telefonistu. Jakákoliv široká gestikulace by se mu šeredně vymstila. Zkuste to jinak, pane docente.

Weigel: Potřebuji procházkové hole asi takhle dlouhé (ukáže krátkou).

Smoljak: Tak je to správné. Ano, ty máme. Pošlete si pro ně vozku.

Weigel: Děkuji, hola, hola.

Smoljak: Rádo se stalo, hola, hola.

Zbývá dodat snad jen tolik, že podle vzpomínek Eriky T. vzbudil prý Cimrman ve svých žácích takovou vášň k telefonování, že když byl potom na poště ve Struku první telefonní automat instalován, nedalo se na úřadě vůbec pracovat. „Bylo to u nás jako v nějaké herně v Monte Carlu,“ píše Erika T.

„Kočí házeli do automatu celé jmění, vytáčeli nazdařbůh čísla a mnohý se pak vypořádával z pošty zcela ožebračen.“

SEPARACE PRŮTOKOVÝCH POZNATKŮ

Prof. Miloň Čepelka:

Podívejme se na druhou zásadu Cimetrmanovy šesterky, na separaci průtokových poznatků.

Po letech učitelského působení ve Struku udělal Cimetrman namátkovou prověrku vědomostí svých bývalých žáků. Výsledek byl skličující. Zjistil, že si všichni pamatují jen asi jednu desetinu toho, čemu je ve škole učil. Devět desetin poznatků bylo průtokových – laicky řečeno: šly jedním uchem tam a druhým ven. Cimetrman se proto rozhodl udělat v procesech pamatování a zapomínání jednou provždy pořádek. Přímou určil, kterou látku si mají žáci zapamatovat a kterou zapomenout. Látka pro pamatování zabírala 1/10 a látka pro zapomenutí 9/10 učební doby, přesně jak to odpovídalo statistickému průzkumu.

Pro tyto dvě oblasti učiva zavedl Cimetrman dva názvy: pomněnka a zapomněnka – v němčině Vergissmeinnicht und Nichtvergissmeinnicht. Žáci se učili obojímu, ovšem jen pomněnku si směli pamatovat. Cimetrman pak velice rafinovanými chytáky zkoušel, zda si nepamatují i zapomněnku.

Snad by bylo dobré všimnout si teď blíže osoby, o které tu již několikrát padla zmínka, totiž té Eriky T. Cimetrman se s touto haličskou sufražetkou seznámil v době, kdy nabídl místnímu poštovnímu úřadu svůj návrh organizace poštovní služby, při níž bylo k dopravě spěšných listovních zásilek důmyslně využito polního dělostřelectva. Výhodou této novinky bylo, že zásilka dopadla během několika vteřin na příslušnou adresu. Nevýhodou bylo, že adresátů neustále ubývalo.

Nicméně s Erikou T. se Cimetrman sblížil natrvalo. Toto přátelství souvisí s jednou Cimetrmanovou vlastností, která mnohé z vás možná překvapí. Jára Cimetrman neměl totiž příliš dobrou paměť, takže se neobešel bez zapisovatelky, která by zaznamenala vše, co toho dne vyložil, aby věděl, kde příští den navázat. Zapisovatelkou se stala právě Erika T. Měla svéráznou zvláštnost. Vykládal-li Cimetrman příliš rychle, takže nestačila zapisovat, slabě nad zápisem sténala. Proto jí Cimetrman říkal „sténografka“. Vůbec pro celý Mistrův život je příznačné, že nikdy nebyl ani v nejmenším ženatý, ale vždycky měl u sebe nějakou stenografku.

PRAVÝ DĚDIC KOMENSKÉHO

Dr. Zdeněk Svěrák:

Shodou okolností je tomu dnes na den přesně osm dní, náhodou to vyšlo přesně na den, co jsem se ve Slovanském domě v Praze zúčastnil zajímavé konference. Konala se tam pro učitele škol druhého cyklu pod názvem „Dědicové Komenského“. Já jsem si schválně během jednotlivých referátů dělal čárky, kdykoli se ozvalo jméno Cimetrman. Ani jednou, přátelé! A přitom byl-li někdo vůbec opravdovým dědicem Jana Ámose, byl to právě Cimetrman. Dosvědčují to především jeho pedagogické zásady.

TRESTÁNÍ UČITELE UČITELEM

Co znamenala v praxi zásada trestání učitele učitelem? Je to nasnadě: za jakékoli provinění netrestal učitel nikdy žáky, ale vždy jedině sám sebe. Cimrman vycházel z předpokladu, který uznává – teoreticky – i dnešní škola, že žáci mají mít svého učitele rádi, a tudíž by je mělo mrzet, když učitel trpí. Jak to vypadalo v praxi: Když mu žáci například nalili vodu do kalamáře, nepustil se Cimrman celý týden na krok z domu. Žáci měli v tu dobu volno, a tedy dostatek času, aby ho mohli litovat. Jindy zase reagoval na nezbednost těmito slovy: „Nedám si dnes po obědě doutník. Neplačte, sami jste si to zavinili!“

NÁZORNÉ A ÚLEKOVÉ FIXACE

Jako další pilíř systému figuruje v šesterce zásada úlekových a názorných fixací učiva. Úleková fixace spočívala na principu nečekaného podnětu. Ve chvíli, kdy se probírala důležitá poučka, vzorec či datum, učitel žáky vylekal. Tento šok poznatek v mysli dítěte natrvalo zafixoval. Jak žactvo lekal: buď prostým prásknutím biče, anebo tím, že si nečekaně sundal paruku.

Rád bych ještě demonstroval Cimrmanovu názornou fixaci. Jistě víte, že v němčině je třeba rozlišovat měkké, tzv. úzké „ie“ a tvrdé „ü“, tzv. Umlaut u. Jak jinak zní tato hláska ve slově „das Bier“ – pivo, ve srovnání se slovem „das Büro“ – úřad. Prosím pana asistenta o pomůcky. (Asistent přinese vědro s kytem a dlažební kostku.)

Při výkladu o měkkém a tvrdém „i“ přistupoval jeden žák po druhém k vědru, v němž byl dobře uhnětený sklenářský tmel. Důležité je, aby tmel byl opravdu měkký, jinak to nemá smysl... (dívá se do kbelíku)... tenhle je, zdá se, dost měkký, až se skoro bojím... (Ukazuje hmotu kolegům, kteří se netváří právě nadšeně.) Prosím vás, pane asistente, je to vůbec kyt? (Asistent se objeví u boční kulisy a indferentně na přednášejícího hledí.) No, dejme tomu. Jeden žák za druhým si tedy sáhl do kbelíku, sáhl na kámen a ve spojení s hmatovým vjemem opakoval: das Bier (Svěrák hmatá v kbelíku) a das Büro (stiskne dlažební kostku). Slyšíte ten rozdíl?

MIMOVERBÁLNÍ KOMUNIKACE

Sami znáte ze svých školních let, že při psaní písemných prací rušilo vaše soustředění jakékoli dohadování učitele s jednotlivými žáky. Při Cimrmanových písemkách bylo vždy naprosté ticho, a to právě díky jeho systému mimoslovního dorozumívání. Cimrman i jeho žáci ovládali celou soustavu mimických znaků. Nejlépe bude ukázat vám to na příkladech.

Jestliže žák při písemné práci vstal a udělal několik úroků stranou se sepjatýma rukama, učitel věděl, že chce říci: „Prosím, mohu jít na stranu?“ Rovněž rukama se žáka otázel – na velkou nebo na malou? Žák odpověděl podle situace.

Byla i složitější mimoverbální sdělení: Toto (sehne se do předklonu, ruce ke špičkám bot) je znak pro jakékoli zvíře. Toto (zavrtí hlavou) je zápor, zákaz. Tento znak (rukama naznačí let ptáka) vyjadřuje holuba.

Celá depeše znamenala: Beránku, nedloubej se v nose.

OŽIVLÉ DŘEVO

Doc. Jaroslav Weigel:

Je až směšné, jak si tuto zásadu vysvětluje profesor Erich Fiedler z Vídně. V odbornářském časopise rakouských loutkářů „Österreichischer Puppenmacher“ jsem si s úžasem přečetl jeho článek, končící slovy: „Při vyřezávání loutek Cimetrman mimoděk vynalezl samorost. A tak je třeba i oživit dřeva řadit k jeho vynálezům.“

To je, přátelé, nedorozumění. Abychom pochopili, v jakém smyslu chápat Cimetrmanův pojem oživlého dřeva, je třeba zajít až k samým začátkům jeho působení na loutkové scéně. Říše loutek vzbudila Mistrův zájem někdy v devadesátých letech minulého století. Pro maňáskovou scénu svého přítele Fuchse napsal tehdy dekadentně laděnou hru „Hydra a Šmidra“, která však neměla pro svou ponuřlost u dětského publika živější ohlas.

K marionetám – tedy k loutkám vedeným shora – se Cimetrman dostal v Paraguayi. Při své osvětové práci mezi paraguayskými bezzemky narazil totiž na problém, jak jim vysvětlit pojem „loutková vláda“. Čistě pro názornost začal tedy vyřezávat loutky.

Jeho názorné lekce o loutkové vládě však diváky neuspokojovaly. Naivní peóni vyskakovali na židle a křičeli: „Tak malí ministři nejsou!“ A tak Cimetrman trpělivě vyřezával loutky větší a větší. Nakonec zakoupil v oděvním závodě Peréz několik figurín z výkladních skříní. Bezzemci přijali mamutí loutky s nadšením. Ale Cimetrman brzy poznal úskalí této techniky. Po několika reprízách své hry „Loutková junta“ měl on sám i jeho pomocní vodiči od těžkých loutek tak vytahané ruce, že jim doslova visely na scéně. A tehdy se Cimetrman rozhodl k zásahu, který otřásl loutkovým divadlem v základech. Nahradil obří loutky živými herci. A jsme u kořene věci. Právě těmito živým loutkám se v paraguayských loutkářských kruzích začalo říkat oživlá dřeva. Tedy žádné samorosty, jak si myslí profesor Fiedler. Byli to prostí bezzemci bez jakéhokoli hereckého školení, což nebylo na závadu, neboť nedotažená gesta mohli vodiči motouzem dotáhnout. A co víc: protože se oživlá dřeva pohybovala na scéně přece jen vlastní silou, mohl Cimetrman vodiče směle nahradit polovodiči.

Těchto zkušeností – a to se vracíme k našemu tématu – využil Jára Cimetrman při své činnosti pedagogické, zejména při přednesu básní. Všichni víme, že většina dětí není schopna doprovodit recitaci veršů příslušnými gesty. Učitelé o takových žácích trefně říkají, že jsou to dřeva. A právě svou metodou „oživlého dřeva“ Cimetrman vychoval řadu vynikajících recitátorů, kteří dokázali posluchače strhnout zejména živou a překvapující gestikulací.

My se pokusíme demonstrovat Cimetrmanův způsob na jeho vlastní básni „Školákovo trápení“.

Kolega Svěrák nám nejprve báseň přednese bez zapojení na vodicí šňůrky.

Svěrák recituje:

ŠKOLÁKOVO TRÁPENÍ

Ach, co je krásy v přírodě vůkol

a já mám psát domáci úkol

Skřivan tu jásá, břízky tu šumí

šťasten je ten, kdo na zítřek umí

Ach, ty má myslí, ach, ty má hlavo

netěkej, netoč se vlevo a vpravo

Ten, kdo si pospíší s úkoly

může se proskočit po poli

Weigel: A nyní si všimněte, jak učitel, kterého budu zastupovat já, může bez dlouhého vysvětlování obohatit recitaci vhodnými živými gesty, která po několikerém opakování přejdou recitátoru do krve.

(Recitátor přednese báseň zapojen na vodící šňůry. Vodič stojí za jeho zády na židli. Z prostých veršů stává se dramaticky působivé sdělení, plné neočekávaných gest, která překvapují i samotného recitátora.)

HODINA FYZIKY

Doc. Jaroslav Weigel:

Pro ilustraci praktické aplikace uvedených pedagogických zásad uvidíte nyní, jak vypadal cimrmanovský výklad při vlastním vyučování. Podívejme se kupříkladu na jeho hodinu fyziky.

Zde udivuje Cimrman nejen důslednou názorností, ale také mistrným vedením důkazu. Ukažme si, jak vykládal dejme tomu o světle a zvuku. Nejprve stanovil základní pojmy.

Zhasnout, prosím! (V sále se zhasne, Weigel rozsvítí svíčku.) Toto je světlo – (Weigel svíčku sfoukne) – a toto je tma. Světlo, prosím! (V sále se rozsvítí.)

A teď základní pojmy akustiky. Prosím o naprosté ticho. Ještě není ticho. Tak. Toto je ticho a (zazvoní zvonečkem) toto je zvuk.

A nyní si ukážeme jeden pokus. Kolegové budou tak laskavi a pomohou mi.

(Čepelka vezme zvonek, Svěrák si zapálí svíčku. Weigel tleskne a oba, svítky a zvonice, vyrazí z jednoho konce jeviště na druhý. Svěrák je v cíli dřív.)

Viděli jste Cimrmanův názorný důkaz, že světlo je rychlejší než zvuk. Nyní demonstrace další poučky. (Rozsvítí svíčku a upustí ji na katedru. Svíčka se přelomí v půli.) Kdo se jen trochu vyzná v optice, tomu je smysl pokusu zřejmý: světlo (ukáže zlomenou svíci) se při dopadu láme.

TEORIE POZNÁNÍ

Prof. Ladislav Smoljak:

Teprve nedávno jsem v Einsteinově korespondenci objevil dopis, v němž Cimrman svého přítele seznamuje s definitivním náčrtem externismu. Vysvětluje mu, že podle této filosofie se to má s existencí věcí přesně naopak, než jak to odpovídá běžnému názoru: věc je tam, kde se domníváme, že není, a není tam, kde se domníváme, že je. Tedy populárně řečeno: držím-li v ruce například tuto křidu, pak podle Cimrmana vyplňuje tato křida souvisle celý prostor svého okolí a jedině v místě, které vidíte, tato křida není. To, co držím v ruce, je vlastně jen jakási prázdná bublina v souvislém křídovém masivu. Einsteinovi připadal takovýto popis světa pozoruhodný. – V originále označil dokonce Cimrmanovy názory jako „funny“. – Měl však i námitky. Cituji: „Jako fyzik Vás musím upozornit, že na podstatě skutečnosti samé se nic nemění, jestliže VĚC označíte jako PRÁZDNO a

prázdné okolí jako VĚC. To je pouhá hra se slovy.“ V originále: „The ping-pong with the words.“ – Tolik Einstein.

Než vás seznámím s Cimrmanovou odpovědí na tuto Einsteinovu námitku, musím se zmínit o filosofu F. C. Bohlenovi, jehož jméno vám patrně dnes už nic neříká. Není divu: on působil ve filosofii pouze jako diletant. Vlastním povoláním byl obchodník – měl velikou drogerii v Essenu. A proslul snad jedině tím, že byl na své zákazníky hrubý až sprostý. Nuže – a tento vulgární materialista se tedy pletl i do filosofie. A právě na srovnání s jeho teorií poznání vysvětluje Cimrman Einsteinovi své vlastní poznávací principy. Budu je citovat podle Cimrmanova dopisu.

TEORIE POZNÁNÍ

Dle F. C. Bohlena Dle J. Cimrmana

PRAVDA – nepřesná OMYL – přesný

ZPŘESŇUJEME PRAVDU VYVRACÍME OMYL

VÍME VŠE NEVÍME NIC

Podle vulgárního materialisty Bohlena je základním pojmem našeho poznání PRAVDA, i když Bohlen připouští, že je zpočátku NEPŘESNÁ. Cimrman naproti tomu říká, že základním pojmem poznání je OMYL, zpočátku samozřejmě PŘESNÝ.

Jak se naše poznání prohlubuje, dostáváme se do druhé fáze poznávacího procesu, v němž podle Bohlena ZPŘESŇUJEME PRAVDU, kdežto podle Cimrmana pouze VYVRACÍME OMYL.

Konečným cílem našeho poznání je pak podle Bohlena stav, kdy je pravda už naprosto přesná a my VÍME VŠE. Podle Cimrmana je na konci poznávacího procesu omyl zcela vyvrácen a my NEVÍME NIC.

Ovšem pozor. Já bych nerad, abyste Cimrmana pokládali za nějakého agnostika či nihilistu. On chápe poznání jako proces v podstatě pozitivní, při němž se vymaňujeme z počátečního omylu, abychom – jak doslova říká – „stanuli nakonec před tvář Věhomíra s hlavou jasnou a prázdnou.“ To, že na konci poznání nevíme nic, je jen logickým důsledkem jeho externismu. V procesu poznání se totiž, jak jsme si ukázali na této křídě, blížíme k místu, kde věc není. Dojdeme-li tedy až k objektu samému, nedostaneme se, jak tvrdí Bohlen, k jádru věci, nýbrž šlápneme do prázdna. Takže na konci poznávacího procesu nevíme sice nic, ale zato to víme správně.

Opět se tu ale vyskytuje příslovečný cimrmanovský rozpor (Cimrmanscher Widerspruch): jeho teorii poznání lze aplikovat na celé jsoucno, ale s jedinou výjimkou – a tou je Cimrmanova teorie poznání samotná. Aplikována sama na sebe sebe samu totiž vyvrací: buď je OMYLEM, anebo ji NEVÍME.

Avšak Cimrman si i tady věděl rady. Těsně předtím, než vyslovil svou finální větu NEVÍME NIC, udělal tzv. KROK STRANOU. Tím stanul – ovšem jen na chvíli – na půdě vulgárního materialismu, odkud mohl svou teorii poznání uznat jako objektivně pravdivou.

TEORIE POZNÁNÍ

Dle F. C. Bohlena Dle J. Cimrmana

PRAVDA – nepřesná OMYL – přesný

ZPŘESŇUJEME PRAVDU VYVRACÍME OMYL

KROK STRANOU

VÍME VŠE NEVÍME NIC

Závěry obou teorií spojil pak Cimrman ještě tzv. DVOJTEČKOVÝM OPERÁTOREM, který oběma protichůdným tvrzením dává společné vyústění slavnou filosofickou větou:

VÍME VŠE: NEVÍME NIC.

CIMRMAN / SMOLJAKVYŠETŘOVÁNÍ ZTRÁTY TŘÍDNÍ KNIHY

(Činohra)

Osoby:

Učitel

Ředitel

Inspektor

Zemský školní rada

(Po zhasnutí světla v hledišti se na jevišti rozsvítí. Na jevišti katedra. Po delší pauze vejde učitel. Světlo v hledišti – symbolizující povstání třídy – se rozsvítí. Učitel se rychle vrátí a ukryt zpola za portálem upraví si kalhoty. Pak se postaví za katedru a pohlédne do hlediště.)

Učitel: Posadte se! (Světlo v hledišti zhasne, učitel se posadí a zahledí do publika. Dlouhá, velmi dlouhá pauza.) No? Tak co? Hošek! No? Co nám povíme? Nic nepovíme? Chyba, Hošek. Chyba. Chyba. Že Klásek? No, Klásek. Co o tom víte? Vy toho přece vždycky tolik víte. Že byste najednou nevěděl? To bych se divil, Klásek. Věříte, že bych se divil? Moc bych se divil. Ani nevíte, jak bych se divil. Víte, jak bych se divil? Divil bych se tak, že bych se snad ani víc divit nemoh. Divíte se tomu, Klásek? Víc už bych se ani divit nemoh. No vidíte. Leda, že by ani Klempera nevěděl. To bych se divil ještě víc. No tak. Copak ví Klempera? Nic neví? Neví nic. Podívejme se. On nic neví. Ano, on neví. Kdybyste ho zabili, on neví. Neví a neví. Že? Tady nikdo nic neví. Najednou nikdo nic neví. To je zajímavé, to je neobyčejně zajímavé. Morávek, není to zajímavé? Že je to zajímavé? Ale to je všechno tím, mládenci, že já vám nastavuji pouze laskavou tvář. Ale nemyslete si! Já dokážu být také jiný! U

loňských oktávánů jsem si vysloužil přiléhavou přezdívku. Nezná ji náhodou někdo? Nezná. No, možná že je to tak pro vás lepší. A teď mi to hezky, milánkové, povíte.

Chalupa!

Budil!

Nepevný!

Řezník!

No, jak chcete. Času máme dost. (Pohodlně se posadí a nehnutě zírá do hlediště. Pauza je tak dlouhá, až to publiku začne být trapné.) Okrádáte sami sebe! Za deset minut přijde pan ředitel. Záleží na vás, co mu řeknu. Tak neblbněte, mezuláni. Každý vtip ztrácí časem na účinnosti. Ztratí se třídní kniha, prosím. Je to studentská legrace a já mám pro studentskou legraci pochopení. Také jsem býval student. Ale, chlapci, vždyť my už tu třídní knihu hledáme sedmý rok. A to už, nezlobte se, to už pomalu přestává být vtipné. Já vím, vy si říkáte: naštve tříďasa – jen si nemyslete, já vím moc dobře, že mi říkáte „tříďas“. Tříďas bude mít vzteka, že si to říkáte, že jo? Ale jo. Říkáte. Jen nezapírejte. Tříďas ví všechno. Tříďas například ví, že nechcete naštvat jenom tříďase. Vy chcete naštvat taky „páprďu“! Že jo! Že jo!? Však já vím, komu říkáte „páprďa“. My mu tak také říkáme. Jenomže, chlapci, koho tím ještě dneska chcete štvát. Vždyť už je to každému putna. Zrovna dneska ráno mě zastavil na chodbě náš pápr... pan ředitel!... a povídá: „Tak co, pane kolego, ještě pořád myslíte na tu třídní knihu?“

„Ale, pane řediteli,“ povídám, „věříte, že si na ni kolikrát ani nevzpomenu?“

„To už jsem vám chtěl dávno říct,“ povídá pan ředitel. „Vykvajzněte se na ni!“ Slyšíte, chlapci? Vykvajzněte se na ni! No tak.

Myslíte si ještě, že tím někoho štvete? (Zvedne prst.) Jo! Víte, čím byste nás doopravdy naštváli? Kdybych jednou vešel do třídy a třídní kniha ležela zničehonic na stole. To vám tedy řeknu, to bych měl „vzteka“. Jenomže to by asi bylo na vás moc vtipné, že? No jo. Vy tak nejvýš – šups! – schovat někam třídní knihu. Ale dál už jste nedorostli. Nebo snad ano? Hošek, dej tady na třídu chvilku pozor, já si musím někam odskočit. (Odejde. Pauza. Učitel se vrátí a jde se pln očekávání podívat na katedru. Na katedře nic není. Učitel si uvědomí, že mu všechny pedagogické prostředky došly.)

Vy jste tupá, odporná, deprivovaná hovada! A já nebudu brát ohledy! Nebudu! Ani mě nenapadne! (Otočí se zády k publiku a znovu si upraví kalhoty. Pak vyjme ze zásuvky list a tónem, který nedává světu žádnou naději, řekne:) Přečtu vám oběžník pana ředitele.

Oběžník pana ředitele.

Na vědomí všem kvartám, kvintám, sextám, septimám a oktávám. Oktávám přečíst nejméně tři dny před písemnými maturitními zkouškami. Ostatním třídám přečíst ihned, nejlépe na začátku první vyučovací hodiny, kdy lze na každém vyžadovat plné soustředění. Nečíst třídě 7.C, která je na školní exkurzi v pivovaru. Třídě 7.C přečíst v první vyučovací hodině po návratu ze školní exkurze v pivovaru. Odpovídá učitel Janoušek. Žáci! V poslední době dochází na naší škole k nepěkným jevům. Množí se prohrěšky proti kázni, se kterými nejsem spokojen. Ve všech třídách nacházíme po odchodu tříd papírky v lavicích. – Neplatí pro třídu 7.C, která je na školní exkurzi v pivovaru. – Členy učitelského

sboru našeho ústavu zdraví žáci!? Ledabyly. Při odchodu ze školy se žáci strkají. Ve třídě 7.E je v hodinách dějepisu nesnesitelný zápach. V 6. a v 9.A chybí několik neomluvených žáků. S.C nemá zabalené sešity předepsaným způsobem. V 8.C (!) postrádáme již sedmý rok třídní knihu. Každá třída nám nějak špiní čistý štít školy jako celku. Jedině o třídě 7.C, která je na školní exkurzi v pivovaru, nemohu říci nic pozitivního ani negativního! A to je opravdu málo. Posadte se. Ředitel školy. (Učitel uloží list.) A teď už nechte všech hloupostí a dejte sem třídní knihu! Ne? Dobře. U loňských oktávánů jsem si vysloužil přílehou přezdívku. Původně jsem vám ji nechtěl říkat, abych vás neděsil. Ale když si o to tak koledujete, tak já vám ji tedy povím. Víte, jak mi říkali? Říkali mi (dupne a zakřičí) Strašný Láďa!!! Tak honem! Počítám do deseti! Jedna, dvě, tři, máte poslední příležitost, tři, nehrajte si s Láďou, tři, přestává všechna legrace... (ozve se zaklepání) Vztyk! (Světlo v sále se rozsvítí. Vejde ředitel s rukou podivně pokrčenou. Učitel chce ruku políbit. Ředitel ho však zarazí.)

Ředitel: Pane kolego! Jeden žák se vám tam vzadu hýbe! (Učitel – v pozoru – zahrozí a teprve pak nastavenou ruku políbí. Ředitelova ruka klesne.) Posadte se. (Světlo v sále zhasne.) Tak co, kolego třídní, co vaše třída?

Učitel: No, pane řediteli, nerad to říkám. Ale musím si postěžovat.

Ředitel: Ale, ale. To je mi pěkné.

Učitel: No, pane řediteli. Učí se dobře, to nemohu říct. Ale máme tady jeden takový ošklivý, nepěknou věc.

Ředitel: Co to slyším?

Učitel: No, pane řediteli.

Ředitel: Ve třídě, která se pěkně učí? To nemůže být nic vážného. Leda nějaká maličkost.

Učitel: No, pane řediteli, není to maličkost. Skoro se vám to bojím říct.

Ředitel: Ale jděte, pane kolego, snad ono to nebude tak hrozné.

Učitel: No, pane řediteli, je to takový ošklivý a skoro bych řekl zlý, zlý, pane řediteli, nepěkná věc.

Ředitel: Ale ne.

Učitel: Už je to tak, pane řediteli.

Ředitel: Pane kolego, řekněte – že vy to trošičku přeháníte. (Ředitel jde ke katedře, smete prach ze židle a urovná ležstra.)

Učitel: No, pane řediteli. Nepřeháním. Jen se zeptejte žáků, jestli přeháním. No, žáci, řekněte tady panu řediteli, jestli přeháním. Že nepřeháním?

Ředitel: Ale přeháníte.

Učitel: Nepřeháním.

Ředitel: Ale přeháníte.

Učitel: Nepřeháním.

Ředitel: Ale přeháníte.

Učitel: No tak, trochu jsem si zapřeháněl.

Ředitel: Já vím. On je na vás tady kolega třídní přísný. A je to tak správné. Ale tentokrát to, nezlobte se, pane kolego, že to tady tak před třídou otevřeně, ale tentokrát to, vidíte, chlapci, trochu, trošičku, malinko přehání.

Učitel: Hrozně mě to mrzí, pane řediteli, ale nemohu s vámi souhlasit.

Ředitel: Trošku.

Učitel: Ne.

Ředitel: Trošku.

Učitel: Ne.

Ředitel: Docela malilinko.

Učitel: E, e. (Ředitel s úsměvem vstane a pozvedne ruku přesně do takové výše, aby do ní učitel mohl položit bradu. Když se tak stane, začne ředitel učitele na bradě šimrat.)

Ředitel: Víte co, pane kolego? Už se na ně nezlobte. (Svěsí zase ruku.) Podívejte, jak jsou celí zaražení.

Učitel: Pane řediteli, odpusťte, ale já to nemohu brát na lehkou váhu.

Ředitel: Podívejte, jak se na vás dívají. Vždyť ty jejich oči přímo říkají: Už se na nás, pane řediteli, nezlobte. My už to, pane řediteli, víckrát neuděláme.

Učitel: Ne, pane řediteli, vy jste na ně příliš laskavý.

Ředitel: Udělejte mi to k vůli, pane kolego.

Učitel: Rád bych, pane řediteli, ale nejde to.

Ředitel: Ale no tak, pane kolego.

Učitel: Kdybyste věděl, pane řediteli, co provedli, ani byste se za ně nepřimlouval.

Ředitel: Ale jděte, copak?

Učitel: No, pane řediteli.

Ředitel: Copak provedli?

Učitel: No, pane řediteli.

Ředitel: Ne!!!

Učitel: Ano!

Ředitel: Skoro mi naháníte. Tak povídejte.

Učitel: Mám? Mám to tady panu řediteli říct?

Ředitel: Tak už mě proboha nenapínejte!

Učitel: Pamatujete se, pane řediteli, jak se nám před sedmi lety ztratila třídní kniha?

Ředitel: Ano. Jistě už je dávno na světě.

Učitel: No, pane řediteli.

Ředitel: Cože?

Učitel: No, pane řediteli.

Ředitel: Chcete snad říct?

Učitel: No, pane řediteli.

Ředitel: To nemyslíte vážně, pane kolego. No tohle tedy... (Ředitel se zakaboní. Hovoří tak zakaboněně, že jen otvírá pusu naprázdno. Z bezhlasého projevu vytryskne jen závěrečné slovo.)... úroveň!!!

(Pak se ovládne a pokračuje:) Tak kdo z vás je chlap? Kdo vstane a řekne: Já to byl, pane řediteli! No, Zdeňku! Tak Zdeňku, snad alespoň vstaneš? Pane kolego, jakpak to vychováváte žáky, že ani nevstanou, když s nimi mluví ředitel?

Učitel: Prosím, pane řediteli.

Ředitel: Jak se jmenuje ten drzoun?

Učitel: Josef Říha, pane řediteli.

Ředitel: A to je mi pěkné! Pročpak nevstaneš, Zdeňku, když tě volám, co? Tak! Ale teď už se opravdu žerty stranou tohleto! Už mě to namouduši žádná legrace! Pane kolego, dejte mi seznam žáků. (Natáhne ruku směrem k učiteli. List je však v deskách na stole. Učitel ho vyjme a chvíli mu trvá, než si ujasní, že konec ředitelovy ruky trčí za jeho zády. Ředitel mu list vztekle vyškubne, posadí se a čte.) Brázda, Budil, Crha, Čepelák, Dejmek, Hošek, Hrdlička, Chalupa, Jech, Jirotko, Klásek, Klempera, Matula, Nechutný, Nepevný, Netěsný, Nerez, Řezník, Říha, Smolík, Svist, Ševel, Tvaroh, Uřídil, Veškrna. (Rozhlédne se po třídě.) No, jak chcete. Času máme dost. (Ředitel se usadí pohodlně do židle. Učitel zatím na druhé straně jeviště šeptá do třídy.)

Učitel: Hrdlička... No...? Počkej, ty hajzle! (Pak zkusí něco jiného. Sáhne do náprsní tašky a vyjme minci. Položí ji na okraj jeviště a povzbudivě se usmívá. Pak to zkusí s bankovkou. Nakonec s celou náprsní taškou. Ředitel se však rozhodne opět jednat.)

Ředitel: Pane kolego, sepište mi jména žáků, kteří odmítají povědět o třídní knize. (Učitel vyjme ze složky list a začne psát.) Výchovná práce v této třídě se mi nelíbí. Za to, jací jsou žáci, odpovídá učitel, ne žáci. Výsledky jeho výchovného působení na třídu se také odrazí v mém závěrečném hodnocení.

Za to, jaký je učitel, odpovídá učitel, ne já. Máte svého učitele rádi a takto mu škodíte. Každý ať přičítá vinu sobě, ne učiteli.

Pan inspektor je už na cestě sem. Je s vámi krajně nespokojen. I s tebou, Zdeňku! Jakže se jmenuješ?

Učitel: Josef Říha.

Ředitel: Budeš zapsán do seznamu na první místo. Pane kolego, dejte mi seznam! (Učitel podá řediteli seznam. Ředitel ho vezme a obřadně roztrhá.) Zde hleďte. Ustoupit není kam. Začneme znovu čistý list. (Učitel s povzdechem vyjme ze složky nový list.) No tak! Jsme přece chlapi. Vid', Zdeňku? No vida. Tam se někdo hlásí.

Učitel: Ne, pane řediteli, to je Veškrna.

Ředitel: A proč ne Veškrna? Výborně, Veškrno! (Učitel přistoupí k řediteli a cosi mu šeptá.) Ne, ne, ne. Náhodou ho potká pan inspektor na chodbě a jak to bude vypadat.

Učitel: Až potom, Veškrno!

Ředitel: A nikdo jiný se nepřihlásí? Nikdo? Dobře, jak chcete. Přečtu vám oběžník pana inspektora. (Vyjme oběžník a čte.) Oběžník pana inspektora. Připomínky k práci v kůlně a na pozemku. Co vidíme na poli na jaře? Příroda ožila. Zemědělci začínají práci na širokých lánech. Někteří orají a vlácejí. Jiní sejí čočovici. Jirka má dědečka v lihovaru. Dědeček vypravuje. Když jsem byl mladý, nakládal jsem bedny, sudy a klády. Bedny byly plny droždí, sudy byly plny lihu. Po cestě z roboty jsme zpívali koledy. Vypište z článku Co vidíme na poli na jaře slova, která mají po měkké souhlásce měkké í. Vypište z článku Dědeček vypravuje slova s dy, ty, ny. Rozhovořte se s žáky o tom, jaký význam přikládá naše škola učebnímu předmětu Práce v kůlně a na pozemku. Inspektor. (Ředitel se znovu opře o opěradlo židle a vyčkávavě se zahledí do třídy. Učitel cítí, že je na něm, aby rozhýbal diskusi.)

Učitel: No tak, žáci, slyšeli jsme tady ústy pana ředitele slova pana inspektora. Já myslím, že teď už všichni chápeme a že se nenajde nikdo, kdo by pana inspektora ústy pana ředitele zklamal.

Ředitel: Myslíme to s vámi dobře, chlapi. Mluvím teď s vámi jako otec. Přijde pan inspektor a bude kravál. Máte to zapotřebí?

Učitel: Já myslím, že je to úplně jasné, chlapi. Teď jde jenom o to, kdo z nás první vstane a uleví svému svědomí. Tak kdo to bude, chlapi? Kdo si uleví?

Ředitel: My se tady s vámi moc mažeme. A to je chyba. Člověk s vámi jedná jako otec a vy si toho nevážíte. Vždyť já vás mám rád!!! Proč myslíte, že tady na vás řvu?!

Učitel: Nezneužívejte dobrého srdce pana ředitele. Jste přece rozumní chlapi!

Ředitel: Rozumní chlapi! Toto jsou rozumní chlapi!? Vždyť je to tu jeden vedle druhého samý debil nebo blbeček! Vždyť se podívejte! (Ukazuje do zasedacího pořádku.) Debil – blbeček, debil – blbeček, debil – blbeček, debil – blbeček, debil – blbeček! Akorát tamhle vzadu – to je snad jediná výjimka – sedí dva blbečci vedle sebe!!! (Vzteky bez sebe přechází jevištěm. Pak ho vzadu v publiku cosi upoutá.) Tam se někdo hlásí.

Učitel: To je Veškrna, pane řediteli.

Ředitel: (Mávne zlostně rukou, jako by chtěl otravného žáka srazit do židle.) Mluv s nima zeleně, mluv s nima fialově nebo bledě modře, všechno stejný. Pořád na tebe zírá stádo tupých obličejů. Hergothýml. A pan inspektor za dveřmi. (Ozve se zaklepání.) No prosím. (Teprve teď si uvědomí doslovný význam předchozí věty. Vymrští se ze židle.) Vztyk! (Světlo v sále se rozsvítí. Vejde inspektor s velikou bednou zavěšenou přes rameno na popruhu. Ředitel k němu přiběhne a opakuje se stejná hra jako při příchodu ředitele.)

Inspektor: Pane kolego, jeden žák se vám tam vzadu hýbe! (Ředitel pohlédne přísně na učitele. Ten do třídy zahrozí. Inspektor si nechá políbit ruku a odnese bednu na katedru.) Prosím, pokračujte. (Ředitel pokyne učiteli.)

Učitel: Posadte se! (Světlo v sále zhasne. Inspektor si sedne za katedru a pozoruje.)

Ředitel: (Nasadí úsměv a gestem přinutí učitele, aby také vycenil zuby.) Tak co, kolego třídní, co vaše třída?

Učitel: No, pane řediteli, nerad to říkám, ale musím si postěžovat.

Ředitel: Ale, ale. To je mi pěkné.

Učitel: No, pane řediteli. Učí se dobře, to nemohu říct, ale máme tady jeden takový ošklivý, nepěknou věc.

Ředitel: Co to slyším? (Podívá se na inspektora, a když zjistí, že vyceněné zuby nemají ohlas, nasadí přísně.) Ve třídě, která se pěkně učí? To nemůže být nic vážného. Leda nějaká maličkost.

Učitel: No, pane řediteli, není to maličkost. Skoro se vám to bojím říct.

Ředitel: Ale jděte, pane kolego, snad ono to nebude tak hrozné.

Učitel: No, pane řediteli, je to takový ošklivý a skoro bych řekl zlý, zlý, pane řediteli, nepěkná věc.

Ředitel: Ale ne.

Učitel: Už je to tak, pane řediteli. (Inspektor stále nehnutě zírá přes bednu do třídy. Co teď? Ředitel naznačí prsty, že chce učitele zase drbat pod bradou. Ten k němu přiběhne, ale ruka s kmitajícími prsty je příliš nízko. Učitel tedy musí do podřepu, aby se brada dostala k lochtajícím prstům.)

Ředitel: Víte co, pane kolego, už se na ně nezlobte!

Inspektor: (Vstane a otevře bednu. Vyjme z ní hustilku s dlouhou hadičkou a začne ji rozvinovat. Ředitel s učitelem zmlkli.) Prosím, pokračujte.

Ředitel: Já vím, on je na vás kolega třídní přísný. A je to tak správné. Ale tentokrát to, nezlobte se, pane kolego, že to tady tak před třídou otevřeně...

Inspektor: Kolegové, přidržte mi tady tu hadičku. (Ředitel s učitelem se vrhnou k hadičce a nechtěně ji uprostřed rozpojí. Inspektor hustí. Nikdo nepozoruje, že je něco v nepořádku.) A pokračujte! Nenechte se rušit.

Ředitel: Já vím, on je na vás tady kolega třídní přísný...

Inspektor: Kolegové, už se to točí?

Učitel (pohlédne na víko bedny): Netočí.

Inspektor: To není možné. Opravdu se to netočí?

Ředitel (také se přesvědčí): Netočí.

Inspektor: Tak to tu máte nějaký zkažený vzduch!

Učitel: Ale ještě včera, pane inspektore, se tu větralo!

Inspektor: Ne, prosím, jako bych tu nebyl. Klidně pokračujte. (Učitel upozorní ředitele na závadu. Ten, ačkoli ji vlastně zavinił sám, učitele koncem hadičky zešvihá.)

Ředitel: Tak co, kolego třídní, co vaše třída!!!

Učitel: Učí se dobře, to nemohu říct. (Hadička mu při spojování foukne do pusy.)

Inspektor: Už se točí?

Učitel: Točí, pane inspektore!

Inspektor: Tak sláva! Ale nenechte se rušit. Pokračujte. (Učitel s ředitelem nevědí, jak dál. Konečně se rozhovoří učitel.)

Učitel: Tak co, kolego třídní, co vaše třída?

Ředitel (nevšimne si, že si prohodili role): No, pane řediteli, učí se dobře, to nemohu říct.

Učitel: Ale, ale. To je mi pěkné.

Ředitel: No, pane řediteli.

Učitel (šimrá ředitele pod bradou): Víte co, pane kolego? Už se na ně nezlobte! (Teprve teď si oba všimnou, že si prohodili úlohy.)

Inspektor: Hotovo! (Inspektor cosi v bedýnce zapne a posadí se vedle. Z bedýnky se ozve árie ze Smetanovy Libuše „Ó, vy lípy!“. Všichni poslouchají až do chvíle, kdy začne přeskakovat jehla. Učiteli spadnou kalhoty. Inspektor spí. Když se probudí, vypne přístroj. Ředitel kryje učitele tělem, než se závada s kalhotami odstraní.)

Inspektor: Hudební skříň, kterou zde vidíte, vyrobili při práci v kůlně a na podzimku žáci školy v Maleticích. A co vaše třída?

Ředitel: No, pane inspektore, nerad to říkám, ale musím si postěžovat.

Inspektor: Velice často se setkávám s tím, že se práce v kůlně a na podzimku na školách podceňuje.

Ředitel: Učí se dobře, pane inspektore, to nemohu říct. Ale máme tady jednu takovou nepěknou, ošklivý případ.

Inspektor: A přitom je to předmět stejně důležitý jako třeba psaní tvrdého nebo měkkého i.

Ředitel: Nechci pomyslet, co vám pan inspektor řekne.

Inspektor: Práce v kůlně a na podzimku se na škole podceňuje a najednou – prsk! Začnou se ztrácet čepice.

Ředitel: Také tu máme jeden takový ošklivý, a neváhám říci, pane inspektore, zlá, zlomyslná, nepěkná případ a věc.

Inspektor: Ve Vyškově se v jedné jediné třídě během jednoho jediného týdne ztratily čtyři čepice.

Ředitel: To sedlo, chlapci! 1:0 pro pana inspektora!

Inspektor: Tři vlněné pletené a jedna plátěná se štítkem.

Ředitel: A jsme na lopatkách! Pane inspektore, hledáme ji už sedmý rok. A nikdo se nechce přiznat.

Inspektor: To je mi hrdinství. Vždyť se mohou nastydnout.

Ředitel: Věnovali jsme se této třídě, jak jsme mohli. Vyhlásili jsme například „Týden pravdomluvnosti“ nebo soutěž „Stále utřená tabule“. Ale po třídní knize jako když se zem slehne.

Inspektor: No, prosím. Ke všemu ještě třídní kniha. Ve Vyškově se ztratily čtyři čepice. Tři vlněné pletené a jedna plátěná se štítkem. Chlapci, chlapci.

Ředitel: Vůbec se nedivím, že se na vás pan inspektor zlobí. Na jeho místě bych se zlobil ještě víc.

Inspektor: Kdopak tu má jedničku z chování?

Ředitel: No tak, vyskoč, Zdeňku!

Učitel: Josef Říha má dvojku, pane řediteli.

Inspektor: To je jeden. A co ti ostatní?

Učitel: Ostatní mají trojku, pane inspektore.

Inspektor: Trojka je přece docela pěkná známka. Dokažte, že si ji zasloužíte!

Ředitel: Pozor, chlapci! Teď jde o čest třídy!

Učitel: No tak, Budile, Jechu, Hrdličko, ty taky nic?

Ředitel: To je mi pěkné!

Učitel: Co je to dneska s vámi, chlapci? (Učitel uhodí do bedny, z té vyskočí čertík na péru. Inspektor ukáže zlostně prstem, aby se učitel od bedny vzdálil.)

Inspektor: Ve Vyškově zbudovali z travnatého pruhu před školou školní zahrádku. A předtím se tam ztrácely čepice. Všechno jde. (Inspektor přistoupí znovu k bedničce a zapne ji. Ozve se bouřlivý úvod vstupní árie Dalibora a první slova: „Zapírat nechci, nejsem zvyklý lháti...“ Po těchto slovech inspektor skladbu přeruší a klikou po straně bedny otevře ve víku, které se tyčí před jeho obličejem, sklápěcí okénko a hledí do publika. Pak okénko zavře a hra se několikrát opakuje.) Kolegové, nechci dělat

předčasné uzávěry. Ale tak slabou reakci na tak silné výchovné působení jsem nečekal. (Učitel s ředitelem zaraženě mlčí.) Hudební skříň, kterou vyrobili při práci v kůlně a na podzimku žáci školy v Maleticích, je to nejmodernější. co v kraji máme!

Ředitel: Přiznávám, pane inspektore, že jsem neodhadl dostatečně správně pedagogické schopnosti zde pana třídního. Povedu tuto třídu nadále sám.

Učitel: (Uvědomí si, že je řeč o něm, rozpláče se.) Já jsem nikdy učit nechtěl! Ale říkali „pojď!“, tak jsem šel.

Inspektor: (Vezme kapesník a dá učiteli vysmrkat.) Nemělo by smyslu projeden neúspěch házet pana třídního do žita. Ve Vyškově se ztratily čtyři čepice. A podívejte se dneska. Mají před školou zahrádku.

Ředitel.: Ani my se nenecháme zahanbit, pane inspektore. Přinesu z domova vlastní semeno!

Učitel: Mně také ještě trochu zbylo.

Inspektor: Tak vidíte. Takovou pěknou školu máte, starostlivého ředitele, pečlivého třídního, který by se z posledního rozdal... A po čepicích jako když se zem slehne.

Ředitel.: Tak, chlapci, dost hloupostí. Nebo nepřejte si, jak vám pan inspektor zahraje!

Inspektor: Mám tu ještě zvony Svatovítského dómu. Ale to až za odměnu.

Ředitel: Slyšíte, chlapci? To si přece nenecháme ujít! Kdo bude první? Zdeněk?

Inspektor: Tamhle se někdo hlásí.

Učitel: To je Veškrna, pane inspektore.

Inspektor: Výborně, Veškrno!

Ředitel: Totiž, pane inspektore! (Ředitel se nakloní k inspektorovi a cosi mu šeptá do ucha. Pak se tázavě podívá na učitele a ten zase šeptá do ucha jemu. Ředitel to hned šeptá inspektorovi, takže to vypadá, jako by učitel šeptal do inspektorova ucha skrz ředitele.)

Inspektor: Ne, ne, někdo jiný, chlapci. Veškrna ať nikam nechodí, pane kolego. To nejde, aby se tu žáci promenovali po chodbě zrovna ve chvíli, kdy má přijít sám pan zemský školní rada.

Učitel: Vydrž to ještě, Veškrno.

Ředitel: Chlapci! Mám pro vás návrh. Dejte sem třídní knihu a já vám slibuju, že pana zemského školního radu uprosíme. Ani sem nev kročí. Pozveme ho do sborovny na malé pohoštění a nějak to už zařídíme. Co tomu říkáte? Plácneme si? (Všimne si, že se někdo vzadu hlásí.) No, konečně!

Učitel: To je Veškrna, pane řediteli. (Ředitel si to zlověstně namíří k učiteli, jako by ten za všechno mohl. Pak však mu jen ukáže, kam si má stoupnout do pozoru.)

Inspektor: Nedá se nic dělat. Přečtu vám oběžník zemské školní rady. Oběžník zemské školní rady. Zemská školní rada upozorňuje všechny školské pracovníky, že nebude nadále možné poskytovat

zálohy na služební cesty předem. Počínaje dnem 23. října vyplácejí se zálohy zásadně pátý den předchozího měsíce nebo dva dny po následujícím týdnu. J. Mareček, účetní.

Ředitel.: No, žáci, slyšeli jsme tedy ústy pana inspektora hlas samotné zemské školní rady.

(Ozve se zaklepání.)

Inspektor: Vztyk! (Světlo v sále se rozsvítí. Vejde zemský školní rada s aktovkou. Chvilka strnutí. Inspektor mu běží vstříc. Okamžik zaváhá, jak nejradostněji vyjádřit pocit služební subordinace, již jeho nitro přetéká. Pak políbí knoflík hole, kterou rada drží v podpaží. Inspektor přisune za zemského radu židli. Ten se posadí. Inspektor dá pokyn řediteli.)

Ředitel (nemůže trémou promluvit, jen sípe): Posadte se! (Světlo v sále zhasne.)

Inspektor: No, žáci, povězte něco panu zemskému školnímu radovi! Nestydte se. Nebo něco zazpívejte! No? Kdo začne? Pane řediteli, že bychom jim pomohli? Pan učitel jistě také nezůstane pozadu. Tak: Okolo... (Zpívají – inspektor „Okolo Frýdku“, učitel „Okolo Hradce“ a ředitel „Okolo Třeboně“.) Ta nám neladí. Tak nějakou jinou.

Učitel: Pane inspektore, přibližně okolo čeho?

Inspektor: Okolo Suče. (Chabě zpívají.) No, to je hanba. To jsme vlastně odzpívali jen my s panem ředitelem. Tak si dáme něco jiného. Kdopak je tady nejlepší zpěvák, co?

Ředitel: Proč ta nemístná skromnost, Zdeňku? Pane zemský školní rado, Zdeňka já pamatuji už z první třídy. Ten chlapec vám vůbec neměl sluch. Při hodině zpěvu ze sebe nevydal tón. A ve čtvrté třídě se vám nám tak nádherně rozezpíval, věřte, mě to až dojalo, jak se vám nám ten chlapec zničehonic najednou rozezpíval. (Zemský školní rada nehne ani brvou.)

Inspektor: Jenomže, chlapci, pan zemský školní rada sem nepřišel jenom proto, aby vyslechl váš zpěv. Pan zemský školní rada by také rád věděl, jaké máte zájmy, jestli rádi chodíte do školy, jak se učíte...

Učitel: Tak učí se dobře, to nemohu... (Zlostné pohledy ho zarazí.)

Inspektor:... a také, chlapci, jak jste ukáznění.

Ředitel: Jedině tak se na to musíme dívat, chlapci. Jedině tak. Nevím, jestli pan zemský školní rada bude se mnou souhlasit, možná že teď něco plácnu, jestli, tak ať mě pan zemský školní rada laskavě popraví... (učitel s inspektorem gestikuluje)... popraví, ale myslím si, že to nakonec děláme hlavně kvůli sobě.

Inspektor: Nevím, jestli jsme to tak správně, pane zemský školní rado, snad některé formulace...

Ředitel: Možná, že se na to díváme jen z úzce profesionálních... že nám chybí takový ten váš, ten širší, celorakouskouherský, dobře vyuzený a jemně nakrájený... (Uvědomí si, že říká nesmysly.)

Učitel: Ano, ano... (Inspektor se na něj výhrůžně podívá.) Ne! Ne!

Inspektor: Bylo by snad nejlíp, kdyby sám pan zemský školní rada mihule (lekne se)... mohyly (znovu se lekne)... mohu-li prosit. (Rada vezme svou aktovku a vyndá z ní chleba s máslem. Pytlík hodí na zem. Ředitel ukazuje učitel, aby pytlík zvedl. Zemský školní rada si jeho gesto vyloží jinak a kus své

svačiny mu dá. Pak se učitel vrhne po pytlíku, aby jej radovi podal. Ten si však učitele přidrží za vlasy u svých nohou a nabídne mu ze svého krajíce. Učitel se rozhlédne po svých nadřízených, a když ti jeho úmysl schválí, kousne si. Pak sedí u radových nohou, přežvykuje a nechá se drbat na hlavě. Teď už se osmělí i ředitel a rovněž si ukousne ze sousta, které předtím dostal. Zbytek mu vytrhne z ruky inspektor. Všichni čtyři hledí do publika a jedí.)

Ředitel: No tak, chlapci, na co čekáte? Pan zemský školní rada dal pokyn, tak si vezměte svačiny, otevřte dveře a všichni na vzduch. (Inspektor spustí zvony Svatovítského dómu. Všichni čtyři přežvykují a zvolna se zavírá opona.)

(Konec)

CIMRMAN / SMOLJAK

VYŠETŘOVÁNÍ ZTRÁTY TŘÍDNÍ KNIHY

(Činohra)

Režie: Ladislav Smoljak

Scéna a kostýmy: Jiří Benda

Hudba: Bedřich Smetana

Osoby a nynější obsazení:

učitel

Zdeněk Svěrák nebo Ladislav Smoljak

ředitel

Jan Hraběta nebo Ladislav Smoljak

inspektor

Pavel Vondruška nebo Jaroslav Weigel

zemský školní rada

Miloň Čepelka nebo Václav Kotek

V jednotlivých rolích se od premiéry vystřídali:

inspektor: Oldřich Unger

zemský školní rada: Jaroslav Vozáb

Premiéra 4.10.1967 v Malostranské besedě v Praze.

Obnovená premiéra 14.11.1973 v pražské Redutě.

© Ladislav Smoljak, 1992

© Zdeněk Svěrák, 1992

ISBN 80-85192-21-7